

I. В. ШАБЛОЎСКАЯ ЯК ДАСЛЕДЧЫК ПОЛЬСКОЙ ЛІТАРАТУРЫ

М. М. Хмяльніцкі

*Доктар філалагічных навук, дацэнт,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь, KhmelnickiNN@bsu.by*

Разглядаюцца навуковыя публікацыі доктара філалагічных навук, прафесара Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта І. В. Шаблоўскай, прысвечаныя польскай літаратуры розных перыядаў. Вызначаны ўнёсак беларускага літаратуразнаўцы ў асэнсаванне творчасці А. Міцкевіча, пісьменнікаў Польшчы XX стагоддзя (Ю. Тувіма, Я. Івашкевіча, З. Налкоўскай, М. Дамброўскай, Т. Бароўскага і інш.), акрэслены сутнасць і наватарскі характар яе даследаванняў ваеннай прозы і драмы абсурду ў славянскіх літаратурах.

Ключавыя словы: І. В. Шаблоўская; Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт; польская літаратура; ваенная проза; драма абсурду; рэалізм; мадэрнізм.

И. В. ШАБЛОВСКАЯ КАК ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ПОЛЬСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Н. Н. Хмельницкий

*Доктор филологических наук, доцент,
Белорусский государственный университет,
пр-т Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь, KhmelnickiNN@bsu.by*

Рассматриваются научные публикации доктора филологических наук, профессора Белорусского государственного университета И. В. Шабловской, посвященные польской литературе разных периодов. Определен вклад белорусского литературоведа в осмысление творчества А. Мицкевича, писателей Польши XX века (Ю. Тувима, Я. Ивашкевича, З. Налковской, М. Домбровской, Т. Боровского и др.), очерчены сущность и новаторский характер ее исследований военной прозы и драмы абсурда в славянских литературах.

Ключевые слова: И. В. Шабловская; Белорусский государственный университет; польская литература; военная проза; драма абсурда; реализм; модернизм.

I. V. SHABLOVSKAYA AS A RESEARCHER OF POLISH LITERATURE

M. M. Khmialnitski

*Hab. PhD, Ass. Professor,
Belarusian State University,
4 Independence Avenue, 220030, Minsk, Belarus, KhmelnickiNN@bsu.by*

In the article examines scientific publications of Habilitated Doctor of Philology, professor of the Belarusian State University I. V. Shablovskaya, dedicated to Polish literature of different periods. The contribution of the Belarusian literary scholar to the understanding of the works of A. Mickiewicz, writers of 20th century Poland (J. Tuwim, J. Iwaszkiewicz, Z. Nałkowska, M. Dombrowskaya, T. Borovsky and others), is defined the essence and innovative nature of her studies of war prose and absurd drama in Slavic Literatures.

Keywords: I. V. Shablovskaya; Belarusian State University; Polish Literature; war prose; absurd drama; realism; modernism.

Гісторыя філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта багата на імёны выбітных літаратуразнаўцаў, якія справамі і навуковымі здзяйсненнямі праславілі сваю альма-матэр. Сярод іх асаблівае месца належыць доктару філалагічных навук, прафесару, шматгадоваму загадчыку кафедры замежнай літаратуры **Шаблоўскай Ірыне Вікенцьеўне** (1939–2004). Глыбокі даследчык славянскіх літаратур, таленавіты выкладчык, кіраўнік, мудры дарадца для цэлай кагорты навукоўцаў, перакладчык, яна была адна з тых, хто актыўна ўводзіў прыгожае пісьменства Беларусі ў іншанацыянальны кантэкст, а творы замежных аўтараў разглядаў праз прызму беларускай ідэйна-мастацкай адметнасці. Аб'ектам асаблівай зацікаўленасці І. В. Шаблоўскай была чэшская літаратура, аднак яна пакінула шэраг публікацый, у якіх даследавала менавіта творчасць польскіх майстроў слова, асабліва XX стагоддзя. Для славіста, кампаратывіста гэта натуральная з'ява: не столькі прадэманстраваць сваю гісторыка-літаратурную эрудыцыю, пашырыць кантэкст навуковых штудый, колькі выявіць агульныя тэндэнцыі развіцця, заканамернасці і спецыфіку літаратурнага працэсу ў славянскіх краінах, а таксама падабенства мастацка-эстэтычных законаў, якія збліжаюць літаратуры, пісьменнікаў, актуалізуюць падобную праблематыку і шляхі яе ідэйна-мастацкага ўвасаблення.

І. В. Шаблоўская ведала польскую мову, сама перакладала фрагменты многіх твораў і прац літаратуразнаўцаў суседняй з Беларуссю краіны, не тое што не давяраючы існуючым перакладам: многае, сапраўды, не было перакладзена на беларускую мову, а наяўныя пераклады на рускую мову не заўсёды перадавалі мастацкі модус, стылёвы каларыт, моўную адметнасць твора.

І. В. Шаблоўская неаднаразова падкрэслівала наступную думку: «Узаемадзеянне літаратур – аснова развіцця роднай культуры, сродак захавання нацыянальнай спецыфікі ў яе агульначалавечым значэнні» [1, с. 17]. У гэтым даследчыцкім ракурсе яна надавала асаблівае значэнне польскаму прыгожаму пісьменству. Ад часоў Яна Кахановскага праз рамантызм Адама Міцкевіча, мастацкі індывідуалізм пісьменнікаў Маладой Польшчы, прадбачлівасць аўтараў міжваеннага дваццацігоддзя да багацця і запатрабаванасці польскай ваеннай прозы як нацыянальнага мартыралога, пэўнага спосабу асэнсавання прычыны і наступствы гэтай драматычнай падзеі, а таксама да драмы абсурду ці феномена іншадумства – усе гэтыя аспекты і шляхі развіцця літаратуры суседняй краіны разглядаліся беларускім даследчыкам ў цеснай сувязі з іншаславянскімі і заходнееўрапейскімі.

Не можа не здзіўляць даследчыцкі дыяпазон ведання польскай літаратуры І. В. Шаблоўскай: розныя перыяды і аўтары, жанрава-тэматычныя блокі, праблематыка, кантактныя сувязі і тыпалагічныя сыходжанні. Яна звярнулася да літаратуры польскага рамантызму, у прыватнасці да спадчыны Адама Міцкевіча – сына беларускай зямлі, у творчасці якога знайшлі адлюстраванне разнастайныя мясцовыя рэаліі, традыцыі і звычаі. Яскравым пацвярджэннем гэтаму служыць артыкул І. В. Шаблоўскай «Семантыка шляхецкай сядзібы ў паэме “Пан Тадэвуш” Адама Міцкевіча» [2]. Гэта вельмі глыбокае і арыгінальнае даследаванне, здавалася б, добра вядомага матэрыялу, дэманструе менавіта беларускі погляд на сусветна вядомы твор: аўтар публікацыі знаходзіць маркеры беларускасці ў паэме Міцкевіча ў іх лакальным (рэгіянальным) і больш шырокім значэннях, разглядаючы вобраз-сімвал сядзібы праз пэўныя ракурсы: гістарычны, псіхалагічны, філасофскі, сацыякультурны, эстэтычны і г. д. [2, с. 126], што дазваляе арганічна інтэграваць яго ў больш абагулены вобраз бацькаўшчыны, роднай зямлі.

Несумненна, знакавай падзеяй ў айчынным літаратуразнаўстве стаў выхад у свет вучэбнага дапаможніка І. В. Шаблоўскай «Гісторыя замежнай літаратуры (XX стагоддзе, першая палова)» [3], які выразна адрозніваўся ад папярэдніх выданняў падобнага фармату і структурай, і праблемна-тэматычным падыходам пры асэнсаванні (разглядзе) літаратурнага матэрыялу, і згадкамі пра забароненых у савецкія часы аўтараў, і абавязковым пазначэннем беларускіх перакладаў тых ці іншых твораў замежных пісьменнікаў.

У вучэбны дапаможнік І. В. Шаблоўская, зразумела, уключыла раздзел, прысвечаны польскай літаратуры першай паловы XX стагоддзя. Падкрэслім, што ў ім асаблівы акцэнт быў зроблены на міжваенным дваццацігоддзі: аўтар выдання канцэптуальна ахарактарызавала асноўныя мастацкія тэндэнцыі развіцця польскай літаратуры ў гэты перыяд, выявіла яе сувязі з сучаснасцю і гісторыяй, прадставіла візіткі найбольш значных польскіх пісьменнікаў, акрэсліла традыцыйнае і наватарскае, вызначальныя ідэйна-мастацкія рысы ў іх творчасці. У цэнтр увагі беларускага славіста трапілі такія аўтары, як Л. Стаф, «певец прыроды і любові, вечных цэнностей и тем», чья паэзія «была способом защитить прекрасное и человека» [3, с. 244], Б. Лесьмян, «в богатом художественном мире которого “буйство красок и полководье чувств звучат подобно сакральному мифу”» [3, с. 244–245], Ю. Тувім, «виртуоз рифмы и композиции» [3, с. 256], аўтар напісанай у эміграцыі ліра-эпічнай паэмы “Кветкі Польшчы”, радкі якой былі «окрашены пламенной любовью к страдающей родине <....>, по свидетельству Бжезинки, повторялись в отечестве как молитва» [3, с. 80], М. Паўлікоўская-Яснажэўская, «тонкий лирик, мастер интимной миниатюры» [3, с. 245], Я. Івашкевіч, які «демонстрировал отточенное мастерство глубокого психологического анализа, давал реалистический срез жизни польской провинции, разных слоев общества» [3, с. 245], У. Бранеўскі, у паэзіі якога «военные ритмы переходили в чеканный пролетарско-революционный шаг, повторяя закономерность революционизирующего влияния первой мировой на искусство первой половины века» [3, с. 245], К. І. Галчыньскі, «поэт-лирик, прибегавший к фантастическо-гротескной образности, гротескной символике, склонный к мистификации, иронии,

поэт яркого эксцентричного дарования», для якога «поэзия – игра <...> ибо, потешая публику, поэт пытается предостеречь сограждан от надвигающейся катастрофы при их недопустимом легкомыслии» [3, с. 246], К. К. Бачыньскі, «поэт так называемого “драматического поколения”. Несмотря на то, что в его балладах и эллегиях преобладают темы войны и террора, призыв “к оружию”, главный их летмотив все же иной – прорыв к вечному, к непреходящим нравственным ценностям, которые только и могут спасти личность от распада» [3, с. 79].

У сваім дапаможніку І. В. Шаблоўская таксама звярнула ўвагу і на істотныя дасягненні польскай прозы першай паловы XX стагоддзя, на творчасць тых пісьменнікаў суседняй славянскай краіны, якія шмат у чым прадвызначылі аблічча нацыянальнай літаратуры заяўленага перыяду: гэта не толькі рэалісты (С. Жаромскі, З. Налкоўская М. Дамброўская, Л. Кручкоўскі і інш.), але і мадэрністы, авангардысты – В. Гамбровіч, Б. Шульц, С. І. Віткевіч, пра якіх і на радзіме ў канцы мінулага стагоддзя яшчэ многае не было сказана і даследавана, не кажучы пра постсавецкую прастору, дзе іх творы амаль не перакладаліся і пра гэтых аўтараў ведалі вельмі мала. І. В. Шаблоўская, разважаючы аб творчасці польскіх наватараў мастацкага слова, дае ім вельмі трапныя характарыстыкі: «С. И. Виткевич, автор экспериментальных, абстрактно-ассоциативных пьес, создатель нового театра, В. Гомбрович, поэт, которого новаторски сочетает авангардизм и морализаторство, приемы игры и самовыражение. “Фердидурка” – одно из первых произведений постмодернизма, но как предтеча – это наверняка» [3, с. 250].

Але бадай самы значны і плённы вектар даследаванняў І. В. Шаблоўскай – выяўленне агульнага і адметнага ў станаўленні і развіцці ваеннай прозы ў літаратурах славянскіх краін. Яе вывучэнню Ірына Вікенцьеўна прысвяціла не адзін год працы ў бібліятэках і архівах розных краін, навуковых росшукаў і рэфлексій, якія набылі канцэптуальна цэласны выгляд у доктарскай дысертацыі «Проза европейских социалистических стран 60–70-х гг. о Второй мировой войне: общее и особенное» [4], манаграфіі «Самой высокой мерой. Современная проза европейских социалистических стран о войне» [5] і дакладзе на XI Міжнародным з’ездзе славістаў «Паэтыка славянскай ваеннай прозы» [6]. Як слухна падкрэслівала аўтар, прадмет дадзеных даследаванняў – «галоўныя аспекты канцэпцыі чалавека ў літаратуры сацыялістычных краін Еўропы, прысвечанай антыфашысцкай барацьбе ў перыяд Другой сусветнай вайны (Вялікая Айчынная вайна савецкага народа і вызваленчы рух у краінах Цэнтральнай і Паўднёва-Усходняй Еўропы)» [5, с. 9]. І кваліфікацыйная работа, і кніга І. В. Шаблоўскай, безумоўна, сталі падзеяй у тагачаснай літаратуразнаўчай славістыцы. І сёння яны набываюць асаблівае значэнне ў святле захавання гістарычнай памяці беларускага народа. Зразумела, што не ўсе аўтары і творы, прысвечаныя дадзенай праблематыцы, увайшлі ў іх змест, і ў першую чаргу менавіта па ідэалагічных прычынах, але пазней яны створаць эффект постпраўды ў іншых публікацыях беларускага літаратуразнаўцы.

У сваіх даследаваннях Ірына Вікенцьеўна актыўна звярталася да твораў ваеннай прозы польскіх аўтараў: З. Налкоўская (яе дзённік перыяду вайны і акупацыі пазней будзе разгледжаны ёю ў асобным артыкуле), М. Белашэўскі, Т. Бароўскі і інш. У поле

ўвагі і асэнсавання беларускага славіста трацяць такія праблемы і аспекты, як гераізм, здрада, памяць, гуманізм, духоўная ізаляцыя, жыццё і смерць, чалавек і грамадства і інш. І. В. Шаблоўская праз нацыянальнае і ўніверсальнае, тыпалагічныя перасячэнні і аспекты разглядае творы аб Другой сусветнай вайне прадстаўнікоў розных школ і напрамкаў (З. Налкоўская («Медальёны»), Е. Путрамонт («Верасень»), К. Філіповіч («Дзённік антыгероя»), З. Посмыш («Пасажырка»), Т. Бароўскі («Каменны свет»), В. Білінскі («Канец вакацый»), М. Белашэўскі («Дзённік варшаўскага паўстання»), Е. Анджаеўскі («Попел і дыямент»), Т. Новак («А як будзеш каралём, а як будзеш катом») і інш.), глыбока і шматаспектна аналізуе жанрава-стылёвую спецыфіку, эвалюцыю, праблемна-тэматычны вузел, мастацкія адметнасці, наратыўныя стратэгіі твораў аб вайне.

Яшчэ адзін цікавы накірунак літаратуразнаўчых штудый І. В. Шаблоўскай у 1990-я гг., дзе таксама прысутнічаў польскі складнік, – мастацкі і сацыякультурны феномен драмы абсурду, ці «драмы інакомыслия», як трапна назаве гэту жанравую мадыфікацыю Ірына Вікенцьеўна ў адной са сваіх першых публікацый, прысвечаных дадзенай праблематыцы. Менавіта ў гэтых даследаваннях яна выйшла на шырокія паралелі і абагульненні, выявіла генезіс і анатомію драмы абсурду, абгрунтавала падабенства і адрозненні славянскай драмы абсурду ад заходнееўрапейскай, абумоўленыя разнастайнымі фактарамі. Вынікі гэтага даследавання былі прадстаўлены ў дакладзе на XII Міжнародным з’ездзе славістаў у Кракаве [7]. Падкрэслім, што выступленне прафесара БДУ прагучала на гэтым навуковым форуме вельмі дарэчы, цікава, па-наватарску.

І. В. Шаблоўская, разглядаючы феномен драмы абсурду, асабліваю увагу звярнула на творчасць Славаміра Мрожака, многія п’есы якога сталі своеасаблівай візітоўкай славянскага тэатра абсурду. Прадметам яе ўвагі з’явіліся такія хрэстаматыйныя творы польскага драматурга, як «Караль», «Танга», «Стрыптыз» і інш. У сваёй публікацыі беларускі даследчык абгрунтавана выявіла найбольш характэрныя рысы зместу і формы драмы абсурду (экзістэнцыяльная праблематыка, чалавек і ўлада, іронія, гратэск, фарс, трагікамічныя сітуацыі, героі, канфлікт, мова, лексікон герояў, стэрэатыпы і клішэ, сон і ява, роля музыкі і інш.) праз прызму нацыянальнай непаўторнасці і тыпалагічны кантэкст.

І. В. Шаблоўская неаднаразова дэманструе бліскучы, лаканічны, але надзвычай глыбокі аналіз той ці іншай п’есы С. Мрожака. У пацвярджэнне прывядзём толькі адзін прыклад: «Драма абсурду не ўцягвае гледача ў дзеянне, ніякі тэатральны цуд не стварае. Мадэлі, канструкцыі, умоўныя схемы – усе навідавоку. Ёй больш адпавядаюць сітуацыі ўмоўна-гратэскныя, як у п’есе Мрожака “У адкрытым моры”. Тут як бы алузія на караблекрушэнне. Персанажы – Абломкі Буйны, Сярэдні, Дробны на плыце ў элегантных касцюмах пры галыштуках, а плыт – у адкрытым моры. У гэтай экстрэмальнай сітуацыі разыгрываецца жажліва банальная дзея. Трэба вырашыць, каго з’есці. І дэмагічныя фразы, моўная сафістыка саркастычна выяўляюць сутнасць усёй гэтай дэмакратыі: з’ядуць, вядома ж, Дробнага, бо Буйны хоча есці і мае моц. Тут іронія на адрас парламенцкай казуістыкі і некаторых экзістэнцыялісцкіх

тэзаў пра свабоду, адвольна вытлумачаемых катэгорый свабоды, выбару. Як бы тая ж гульня сказамі, словамі, гульня як самамэта і бачнасць жыцця» [1, с. 79].

І. В. Шаблоўская на высокім філалагічным узроўні прааналізавала шматаспектнасць, генезіс, жанравыя коды драмы абсурду на матэрыяле розных літаратур, у тым ліку польскай, як даследчык засведчыла гісторыка-літаратурную і культуралагічную кампетэнтнасць.

Такім чынам, здзейсніўшы сціслы агляд літаратуразнаўчай спадчыны І. В. Шаблоўскай, мы пераканаліся ў тым, што польскае прыгожае пісьменства не было на перыферыі яе прафесійнай ўвагі. Публікацыі прафесара філалагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, прысвечаныя славянскім літаратурам, безумоўна, актуальныя і сёння. Яны ўзбагачаюць айчыны навуковы дыскурс, дэманструюць новыя шляхі разгляду быццам добра знаёмага матэрыялу, з'яўляюцца ўзорам параўнальна-гістарычнага і тыпалагічнага падыходаў пры даследаванні розных літаратур.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Памяць і слава: Ірына Вікенцьеўна Шаблоўская. Да 80-годдзя з дня нараджэння / склад. Н. М. Шахназаран ; рэдкал.: І. С. Роўда, Г. М. Бутырчык, Н. М. Шахназаран. Мінск : БДУ, 2020.

2. *Шаблоўская І. В.* Сусветная літаратура ў беларускай прасторы: рэцэпцыя, тыпалогія, кантакты / [прадм. Г. Бутырчык]. Мінск : Радыёла-плюс, 2007.

3. *Шабловская И. В.* История зарубежной литературы : (XX век, первая половина) : учеб. пособие для студентов высших учебных заведений. Минск : Эконом-пресс, 1998.

4. *Шабловская И. В.* Проза европейских социалистических стран 60–70-х гг. о Второй мировой войне. Общее и особенное : автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук : 10.01.04. М., 1988.

5. *Шабловская И. В.* Самой высокой мерой : современная проза европейских социалистических стран о войне. Минск : Университетское, 1984.

6. *Шаблоўская І. В.* Паэтыка славянскай ваеннай прозы. Мінск : Навука і тэхніка, 1993.

7. *Шаблоўская І. В.* Драма абсурду ў славянскіх літаратурах і еўрапейскі вопыт. Паэтыка. Тыпалогія. Мінск : Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, 1998.